САНА ОЛОХ

ЧУРАПЧЫ УЛУУЬУН ХАҺЫАТА

ХАҺЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 99 (7896) ☆ 1995 сыл атырдьах ыйын 22 күнэ. Оптуорунньук ☆ Сыната — 441 солкуобай.

ҮЛЭЊИТ БААҺЫНАЙ

Кини бааһынай хаһаайыстыбатын тэриммитэ үс сыл буолла. Дмитрийгэ бу кэм этэр курдук наһаа тургэнник «элэс» сына охсубута. Хас биирдии сыл олохчо-дьаһахха, үлэҕэ-хамнаска даҕаны түс-туспа араас өйдөбүллэри хаалларан аста.

Бастаан бааһынайынан барарыгар Түөй учаастага коллективнай предприятиеҕа олороро. Онон кини бу коллективтан арахсан биир бастакынан бааһынай буолбут «буруйдаах» киһи. Предприятие тиксэр өлүү паайын—аҕыйах ыраах сүөһүнү, сылгыны биэрбиттэ, бааһынай хаһаайыстыбатыгар көрүүлэр оттуур ходуһа сирин аналыта. Убай ини быһыытынан, биргэ төрөөбүттэрин балтыт Айаны, быраатын Егоры уонна тастыг быраатын механизатор идэлээх Владимир Макаровы кытта кэпсэтэн, чөмө бааһынай хаһаайыстыбата тэриллэрэ баҕалааҕын биллэрбиттэ. Дьоно убайдарын тылыттан тахсыбатахтара, биргэ үлэлиргэ сөбүлэспиттэрэ.

Бу кэмнэ Кытаанахха, Сылаҥна баар арендаа предприятиелар түөрэ үрэллэн, бааһынай хаһаайыстыбаларынан үлэлээн ыраатан эрэллэрэ. Туохтан саҕаланнахха, хайдах саҕаланнахха сөбүй диэн болкуруос көрэйэр. Кини бэйэтин аттын дьоннор сыһыары тутан тугу санаабата баарай? Паайга ылбыт ынахтан, сылгыттан сарбыйан, атыылаан, тутан, сэниэтийэ үптэнэ түспүт кини баар инни диэн толкуйу Дмитрий Местников эмиэ тумнубатаҕа, ото-маҥа кыайтарыа суох курдуга, хас сылынан от үүнэр сайыннара эргийиэхтэрэ биллибэтэ. Ол гынан баран, Дмитрий, «кырдьаҕас ыал оҕото» буолара өтөн, сүөһүнү-аһы сарбыйыы өртүгэр охтубат кинн буолан биэрбита. Баччаагыта диэри араас курдан дыылларга сөп оттоон инчэҕэй тирбэҕэ быстыбатынан сүөһүнү интэн каллибит, бачча дьон, ама, хара маҥнайгыттан мунуга астаран киирэн бардахпытына табыллыбат инн, үлэлэһэн көрүөххэ, дьэ ол кэнниттэн кыайтарбатаҕына туһатуспа буолуо диэн санаатын быраактаан, ылсан барбыта. Хаһаайыстыбаларын «Строитель» диэн аатынан регистрацияланныттара.

Бу, сүрүннээн, төрдүөйэх-бэһиэйэх үлэһиттээх бааһынай хаһаайыстыбата аастыт үс сылга бэйэтин кыаҕынан балачча албэхтик үлэлээн, сыралаһан кэлбитэ харахха бираҕыллара үгүс. Оттуур ходуһа сирдэрэ 50 гектар, бүүс-бүтүннүүтэ эргичи күрүөлэнэн бүттэ. Бөҕүөлэк таһыгар кизиг тиэргэнээн, күрүөлээн-хаһаалаан икки хотону уонна быстах хаһаайыстыбаннай тутуулары олохчо кылгаан, сүөһүлэрин онно туруорбуттара иккис сылаа. Аны быйыл күһүн түөрт миэстэлээх гараһы бүтэрэрэ сылдьаллар. Оттон интэн туруорар баайдара-дуоллара даҕаны аҕыйаҕа суох эбит. Местниковтар бааһынай хаһаайыстыбалара күн бүгүн 40 ынах сүөһүлээх, 10 биэлээх биир атыыр үөрдээх. Ааспыт сылга госзаказка туттарыахтаах дуогабарарын—6 тонна үүтү, 4 тонна эти толорбуттар.

—Биһиги бааһынайынан 1992 сылтан ыла үлэлиибит. Баҕаны оҥостууга балачча хамнаҥыыбыт. Оптуката суох киһи сүөһүнү да албаҕа тутуо, оту да оттуо суох эбит, — диир Дмитрий Гаврильевич.

—Интэн туруорар сүөһүнү аҕыйаҕа суох эбит дии, бу иннина, холобур, иллэрэ сыл, былырыын да буоллун, от-мас оннук дэлэйэ суоҕа эҥ?

—Кырдьык, иллэрэ сыл от аанньа үүммэккэ, саас оптоо-мантан саҕаанан, дьонтон атыылаһан нэһиитчэ дылы туоратыыллыбыт. Онтон кэнэйэн, былырыын 20 гектар сиргэ зеленка ыспыппыт, оттубут, хата, бэркэ үүммүтэ, итинтэн 80 тоннаны ылбыппыт.

—Дмитрий, итэ от үүнэрбит баһынаҕар быйыл туох эмэ ыстыг дуо?

—Быйыл от аатталаҕын үүнэ, сыл тахсарбытын бэлэмнээтибит. Бааһынабын сынньатан баран кэлэр саас бурдук эбэтэр, сиэмэтин буллахпына, эл бэх сыллаах оту ыһар баҕалаахпын. Быйыл бириэмэ да суох курдук этэ—быраактар уонна бэйэбэр саҥа дьиэ тутта сылдьыбыт.

—Бааһынай хаһаайыстыбатынан үлэлиир хайдах эбитий?

—Ким хайдах тэринэн, дьаһанан олороруттан буоллаҕа диэ. Сыл аайы маннык от үүнэр дыылларга кэллэхтэринэ, сүөһүнү интиэххэ сөп бөҕө буоллаҕа. Билигин тыа сиригэр чэпчэкитэ суохтук олоробут, бу сыана үрдээбитин көр. Уопсайынан, тыа сиригэр, эти, үүтү оҥороччуга үөһэттэн көмө хайаан да наада. Иннитэххэ, сиэн ураахтар эҥин тахсар курдуктар да, аанньа олохчо кинрбэттэр быһылаах. Бу мин олорор Түөйэбин ылан көрүөххэ, ыабыт үүнүүтүн бэйэбит сэппэрээтэрдээн арыллыыбыт. Былырыын көмөлөөн субуотуннуугунан сэппэрээтэрдиир пуун дьэтин өрөмүөннээн, тэриллэрин булан үлэлиргэ бэлэм тыммыыпыт, эт-үүт комбината биир үлэһити булан биэрбэккэ, ол дьиэбит хатанан турар. Килиэппитин бэкэриэ баарын да үрдүнэн бэйэбит оҥостон олоробут, тоҕо диэтэххэ, бурдук булар ыыах суох. Чугастыы эттэххэ, бу саппэрээтэрдиир пуун уонна бэкэриэ үлэлээтэхтэринэ, дьэ, кырдьык, биһиэхэ кыһаналлар эбит диэ этибит, ол кыаллыбат, — диир Дмитрий Гаврильевич.

П. СЫРОВАТСКАЙ.

Снимокка (угаттан): «Строитель» бааһынай хаһаайыстыбатын салайааччыта Д. Местников уонна механизатор В. Макаров.

Автор фотота.

ОТТООҺУН—95

Чааһынай кэбиһиитэ чөмчөйөр, хаһаайыстыбаҕа охсуулаах декадник биллэриллэр

Атырдьах ыйын иккис нэдиэлэтэ эта, Чурапчы улууһугар оттоохун түмүктээрэ чугаһаабыта илэчахчы көстөрө, бу кэмнэ улуустааҕы тыа хаһаайыстыбатын управлениетыгар Тыа хаһаайыстыбатын аска-үөлгэ министерствотын коллегиятын от ыйын 27 күнүнээҕи ураахха тиийэн кэлбитэ. Кини модьуйуута кытаанах этэ, быстахтык ыллахха, «сүөһү аһылыгын балаҥнаһыныгэ республикатааҕы уонна улуус иннинээҕи куоталаһыылары тэрээһиннээх тик ыытарга» ыгырара.

Докумуон аастыт кэмтэн биһиэхэ бэркэ биллэр «наада буолар аһылык саппааһын соҕотуопкалаһыныгга барыы хаһаайыстыбалар салайааччыларын эппиэтинэстэрин үрдэтэргэ», «толоруулу хаарчыйарга» диэн, онтон да атын этиилэриэн толоруу этэ. Итинник «уратылаах» ыйылары биэриигэ төрүтүнэн уопсай ходуһаларга коллективнай үлэ билигин да орогойдуур кэккэ улуустара министерство коллегиятыгар отчуоттара буолбута. Күн бүү хомуйуу олорго ситэтэ суох ыытыллар диэн түмүк оҥоһуллубута уонна салалта, билигин эмиэ буолбутунан эттэххэ, адекватнай дьаһалтары ылбыта. Улуустардааҕы станцияларга туһаммаах циркулярдар, сүөһү аһылыгын соҕотуопкалаһыныгга куоталаһыы балаһыанньалара ыытыллыыбыттара.

Куоталаһыы хас да эбэнэн ыытыллар, ыыһылаахтары эгэлгэ наҕараадалар күүтэллэр. Оттон итти ураах чопчу Чурапчы улууһун отчуттарын үгүстэригэр сыһыана суоҕа. Кинилэр ходуһаларыгар хаанык да күнэйиитэ суох министерство коллегиятын чилиэннэрэ баҕараллардыын курдук үлэлиллэрэ. Холобур, Одьулуун нэһилиэгин «Комплекс» бааһынай хаһаайыстыбата улуустааҕы тыа хаһаайыстыбатын управлениетыгар «мобилизациялыыр» ураах кэлбит күнүгэр хайыы-үйэҕэ 250 тонна оту чөмчөтөн олороро. Итиччэ оту хаһаайыстыба баара-суоҕа 3 үлэһитэ бэйэлэрин дьиэкэргэттэрин көмөлөһүннэрэн бэлэмнээбиттэр.

Чурапчы отчуттарын баһыйар үгүстэрэ да оттоохунуга кыайа-хото тутан иһэллэрэ.

—Быйыл өн сайын буолла, — диир тыа хаһаайыстыбатын управлениетын начальника Василий Чичигинаров астынан туран. — Улууска оттоохун былаана толоруллан иһэр. Ааспыт сылдаахха 31,5 тыһ. тонна оту соҕотуопкалыахтаахпытын 34 тыһ. тоннанан толорбуппут. Быйылгы былааммыт 33 тыһ. тонна, ол 40 тыһ. тоннаҕын толоруллуо дии саныыбын.

Бэрт соторуталаҕыга диэри хаалыыттан толо көтөрө туох да ыйданардара суох тыа хаһаайыстыбатын кини курдук дуоһунастаах дьонноруттан итти курдук эрэллээх, биэс этиини истиллибэт этэ. Ол таайыыта улууска билигин уопсай сиргэ коллективнай үлэлээһиннэ ытыктабыл сүппүтүгэр сылтара буолбатаҕа буолуо дуо? Ходуһаларга билигин үөскүү биирдиилээн дьоон уонна бааһынайдар үлэлиллэр. Кинилэр күүстэриэн аһылык саппааһын уон тыммыт тоҕуһа балаҥнаннэ.

Ураты түгэннэртэ быраабылаттан туораһыннар баар диэллэрэ кырдьык. Чурапчы ходуһаларыгар кинилэртэн намыһах көрдөрүүлээхтэр да суох буолбатахтар. Барыларынаҕар үгүстүк тыа хаһаайыстыбатын предприятиелэрин хаччахтаммыт эппиэтинэстээх таабарыстыбалара (ХЭТ-тэр) аҥыыга киирэллэр. Олор улууска үһүөлэр уонна быһаччы министерство аппаратынан сылдьаллар, кини дьаһалын толороллор.

«Хадаар» ХЭТ дирекцията 14-түү—15-тии үлэһиттэрдээх механизированнай отгардаах звеноларга от ыйын 14 күнүгэр диэри бастакы кэбиһиини туруордахтарына. 20-лии кг бөсхө эти биэрэргэ эрэнэрбит. Ыйыллыбыт болдьоххо 2 звено сорудаҕы толорон, эрэнэриллибит эти сиэбиттэр. Оттон от ыйын иккис аҥарыгар хаһаайыстыбаҕа от саппааһа бэрт бытаанык эбиллибит. Оны түргэтэтээри хаһаайыстыбаҕа өрө күүрдар саҥа нөҥүлэһиннэрдээх икки нэдиэлэлээх—атырдьах ыйын 1 күнүттэн 14 күнүгэр диэри охсуулаах декадник биллэриллибит. Үөһэ аатталаах звеноларга сити кэмнэ 140 тонна оту соҕотуопкалаатахтарына, кулун наҕараада эрэнэриллибит. Оттон сорудаҕы бастакынан толорбут звеноҕа кулунчукка эбии биир мөлүйүөн солкуобай бэриллиэхтээҕэ этиллибит. Й.Й

Онон улууска даҕаны коллективнай хаһаайыстыбалар баһыйар сирдэригэр министерство дьаһалларын ылыначчылар бааллар. Манна даҕатан эттэххэ, кини коллегиятын ураахын «толоруулу хаарчыйарга» диэн ыйыта правительство 1995 сыл от ыйын 18 күнүнээҕи 327 №-дээх «Саха Республикатын правительствотын 1994 сыл ахсынньы 15 күнүнээҕи 491 №-дээх ураахтар уларытылар уонна эбиилэр туустарынан» диэн ураахтар сыһыаннаах. Правительство эрдэтээҕи ураахтар оттуур ходуһалары чаһынай дьоҥҥо сүөһүлээх эрэ буоллахтарына бэриллиэхтээҕин туһунан этиллибитэ.

Итиннин быһаарыы Тыа хаһаайыстыбатын аска-үөлгэ министерствотын коллегиятын «ходуһа үгүс өрө нэһилиэннэҕэ бэриллиэҕэ» диир сорох чилиэннэрин собуоллаппатэрэ. Ол иһин правительство саҥа «уларытылар уонна эбиилэр туустарынан...» диэн дьыт иһигэр тыа хаһаайыстыбатын предприятиелэрин оттуур ходуһалара тыытыллыыбыттарын хаарчыйар ураахтары ылыммыта. Охсуулаах декадниктары ыытар ходуһалар онон өссө да баллар.

Е. РОСТОВЦЕВ.

(«Республика Саха» хаһыат атырдьах ыйын 16 күнүнээҕи нүөмэриттэн).

ИЛИН ЭНГЭР
эзэр «заречье» • республика саха (якутия)
экономическай сайдыы зонатын дьаһалтатын аналлаах таһаарыыта

Редакцияҕа үлэлиир хоспор биир күн эдэр киһи ыалдьыттаата. Маннык эмиэ көрсүһүүлэр биһиги үлэбитигэр буолаччылар. Кимин, туугун, хантан киниэҕин, туох иаада аҕалбытын ыйыталаһабыт.

—Михаил Семенович Толбонов диэммин. Улуус ыччата Томпоҕо «Нежданинскай» рудникка үлэлиигин манна, редакцияҕа, интэриһиргиэлэр диэн ыыттылар. Онно үлэлэн кэллим,—диир киһи буолла сэһэргэһэччим.

Саха сиэринэн нигэн-тоҥон ыйыталаһыым түмүгэр Михаил республикаҕа кинэнник биллэн эрэр игирэ ыраахтыттар Толбоновтар убайдара буолан соҕотар. Биирдэ төрөөбүттэр онуолар эбит. Кини бу Чурапчыга олохсуйбут, дьиэлээх-уоттаах. Суолу тутар-өрөмүөнүүр учаастакка үлэлии сылдьан, Нежданинскайга улуустан иккис ыҥырыыга-десантка быйыл муус устар ыйта барбыт.

—Тэриллэбиттэр хамнас аанньа кэлбэккэ уонна үлэбитигэр да тутулук тахсан, Нежданинскайга барарга соҕуоммутум. Онон десантан хойутаан, кэлин соҕотоҕун тиийбитим. Иккис барыыга мантан бөҕиэ буолан үлэлээбиппит.

—Сөпүн, кырдьык, иаада. Улуустан атаарыллан, саас олуннуоҕа бастакы десант барыаҕыттан, онно үлэлээбиттэртэн бу эйигин эрэ кытта сирэй көрсөн кэпсэтэбит. Онон сиҥилии соҕус сэһэргэстэргин. Билигин рудникка кимнээх баалларый, туугу үлэлиллэр, хайдах сылдьаллар?

—Бараат үс ый курдук ученигынан сылдьаҕын, онтон экзамен туталлар. Бу өртүнэн кытаанахтар. Үөрэҕи төһө ылыммыккын, сыстаҕаскын көрөллөр, ол кэнэ разряд биэрэллэр, туттараҕын. Разряды биир 2-3 сыл үлэлээтэххэ ситиһиҥ. Биһиги үлэҕэ «көҥүлэммиппит» эрэ. Баҕалаахтары үөрэттэрэр интэриэстээхтэр. Сүрүннээн, Алдаҥҥа аһыллыбыт политехническай техникумҥа ыыталлар эбит, салгыы үрдүк үөрэххэ барыахха сөп.

Билигин үлэлиир сахалар онно элбэхтик. Таатта-тан 4, Уус-Алдантан 2, Амматтан 4 уонна Чурапчыттан 5 буолан сырыттыбыт. Болтоноттон иккиэлэр, онтон уратылар бу улуус киниттэн этибит. Саамай үлэлээҕэ уонна арыый үрдүк хамнастааҕа—проходчиктар, шахтаҕа үлэлиллэр. Мин уонна Петр Федоров, Егор Тимофеев үһүө буолан проходчигынан сырыттыбыт; Саша Жирков эмиэ шахтаҕа слесарынан үлэлээбитэ. Онно араас техника элбэх. Онуу таҥэ Эдик Федоров шахтаҕа крепергэ сылдьыбыта. Бу иккис десантка барбыт уолаттар сорохторо хаалан үлэлиллэр. Уопсайынан, бастакы санаммыт курдук, вахтовай ньыманан биир-икки ыйта дуоҕабардаһан үлэлиир табыллыбат эбит. Ангардас ученигынан итэ үс ый сырытыныгараллар. Сүүмэрдээн илтилэр да, онно олохсутан үлэлэтэргэ баҕалаахтар. Туох баар усулуобуйаны оҥоро-көрө сатыыллар. Остолобуойга аҥыыбыт. Астара үчүгэй. Олохсуйа хаалар баҕалаахтарга дьиэ-уот биэрэллэр. Мин билэрбинэн, биир Амма уола дьиэ ылла, хаалан үлэлиир былааннаах.

Хамнас дуо? Хамнаҥы аахсыахха сөп эбит. Ол да иннитгэн соҕуруттан кэлэн үлэлээбит дьон дойдуларыгар тиийэн баран, рудникка төттөрү кэлэллэрэ суох буолбатах. Онно, дойдуларыгар, хамнас кырата биричиинэ буолар эбит. Манна опыттаах, разريдтаах проходчиктар ортолорутар ыйга 4-түү мөл. солк. ылаллар кытта баалла. Олор антах тиийэн манна ыла сылдьыбыттарын, биллэн турар, суохтууллар. Итиннэ кадр кэлэ-бара туруута суоҕун көрэтэ. Биирдиилээн-иккиилиилээн түбэлтэ эрэ баар. Саха уолаттара даҕаны сирдэрбэттэр, барыта сыстаҕастар. Үөрэнэхха, үлэлиэхха сөп эбит.

Бэрэдэк адъас үчүгэй, кытаанах даҕаны. Салайаачылардыт—генеральнай директорыттан фабрика начальниктар тиийэ саха дьоно. Онон даҕаны биһиэхэ олохтоохтор сыҥыаһара куһаҕана суох. Сүрдээҕин ойуулаах, комолеһоллоох, «Илин Энгэр» ЭСЭ-тэн уонна бу улуустан бэрэстэбиитэлэр тиийэн биллэ сылдьыбыттара. Үлэ дьиссиплинэтэ, режимэ букатын атын. Биир мүнүүтэ-чаас барыта учуоттанар. Уларыйа сылдьар графигынан сменаҕынан үлэлиибит; суукканы эрэччи. Быраабыланыык, субуота, баскыһыанньа эгин диэн өрөбүл күнэ көрүллүбэт. Чуолкайын билбэтим эрэдиэри, рудник 1000-тан тахса рабочайдаах диэбиттэрэ. Шахтаттан фабрика 10-са км ыраах. Руданы онно таһаллар.

Быһата, слесарьдаахтар—трактористар, шоферлар, слесарлар хамаҕатык ылылаллар, тиийэт үлэлээн бараллар. Оннук дьону күүтэллэр. Оттон туох да идэтэ суох киһи үөрэнэн, онно бириэмэни ыытыан иаада. Биһиги, хэлобур, проходчиктар—шахтаҕа киирэн көмүстээх руданы бытарытар-хоннорор дьон ыйга ортотунан 800-900 тыс. солк. ылабыт. Туох да разряда-тойо суохтар.

Кэпсэтиини түмүктээтэххэ, Михаил Семенович чахчы билиҥэринэн, маннык саха ыччатын промышленноска сыһыарыахха сөп эбит. Бу саҕалааһын бастакы түмүктэрэ ону даҥаастыыллар. Тыа сирин ыччата атын сиргэ, дойдуга да баран үлэлээн сирдэрбэтах, уолаттар бэркэ сылдьыбыттар. Сэһэргэһээччим саалаата-оноото да оннун. Онон да бу бэйэтинэн кэлэн кэпсэтэҕэ.

С. СМИРНИКОВА.

● УЛУУС ЫЧЧАТА—ПРОМЫШЛЕННОСКА

„Үлэлиир, олорор усулуобуйа толору баар...“

Урукку өртүгэр илин энгэр улуустарга саасны халаан уута кинрбэккэ, ардах түспэккэ, кураан сайыннар сатыылааннар, өтөөн үүнүүнү ылар кыах суоҕун бэркэ диэн билбит суолбут. Итти кыһалҕаттан наука ыйыытын-кэрдиитин, кини ситиһиитин олоххо киллэрэргэ холомон нөрөргө элбэх этиилэр баалларэ. Ол иһин былырыын «Илин Энгэр» ЭСЭ дьаһалтатын уонна наука үлэһиттэрин ыҥырыыларынан Москваттан «АКВА» АО генеральнай директора В. Н. Корнеев уонна Кинэ аэрологическай обсерватория отделын сэбиэдиссэйэ Г. П. Бирюлэ кэлэннэр, быйыл ыам ыйын бүтүүтүгэр, бэс ыйын саҥатыгар искусственнай ардаҕы түһэрэргэ эксперимент оҥорорго дьаһалтатын кытта дуоҕабар түһэрсибиттэрэ.

КӨТҮҮ

Итиннэ ыам ыйын бүтэһигэр Дьокуускайга 14 киһиэхэ уонна Ан-26 лабораториялаах самолеттаах бөлөх кэлбитэ, үлэтин саҕалаабыта.

Мин кинилэри кытта көтүһэн, илэ хараҕынан көрөргө быһаарымыытым. Бэс ыйын 6 күнүгэр сарсыарда көтүү салайааччыта Б. Г. Данелияны кытта көрсөн, билсэн баран, 11 чаас 10 мүн. көппүлүүт. Бороҕон түһаайыытынан. Кордоххо, былыт да баар, кырдаан ардыы да турар этэ. Онно Баград Григорьевич: «Ардаҕы улаатыннарыахпыт»,—диэтэ. Итиннэ 12 чаастан ыытыалаһыннарын 5200 метр үрдүнэ былыт үрүт арааттыгар саҕалаатылар. Тугунан ыталларын билэрэ сураспыппар боростуой ракетница ботуруовун курдуга уонна оннооҕор улахан 30 см уһуннаах ботуруовнары көрдөрдүлэр.

Самолет иһигэр 4 киһи олорон үлэлиир приборлардаах оборудованнаах туралла. Онно олорон иккиэн киһи кэтэн көрөр, икки киһи ыытыалыыр. Хас мүнүүтэ ахсын кислороданы баттаатахтарыгар, самолет аннытар өстөр тыастар иһилиннилэр. Былыт иһигэр хотон иһэн ыталларын көннөрү хараҕынан киһи кыайан көрбөт эбит. Оттон приборунан көрдөрдэхтэрүнэ, туочуналар кэстеллэр. Хаартаран сирдэтэххэ, Арбаа Хатыа күөл үрдүттэн саҕалаан Уус Күөлүгэр тиийэн эргиллэн, Хомустааҕынан хоту бара сыырыттылар. Итти тухары ыытыалыы иһаллар. Аны 12 чаас 30 мүн. саҕана тохтоон, намтаһыҥҥа бардылар.

Кинилэр этэллэринэн, ыытыллыбыт сиргэ биир чааһынан ардах түһүөхтээх. Былыт сирдэрин 1500 метр үрдүнтээхтик намтаан баран, барытын нэрийэн көрдүлэр. Дьэ, онно кордоххо, хаар түһэн эрэрин курдук кастөр. Ону: «Хаардаан эрэр дуо?»—диэн ыйыпыппар, «Итти аллара түстэҕин аайы самыыр буолан түһэр»,—диэтилэр. Салгыы Бороҕон үрдүнэн үс төгүл эргийдибит. Манна самыыр дохсуннук түһэ турара көҥүнэ. Ытыалаабыт сирдэрин чаастан ордук эргийэ котон баран, 1 чаас 40 мүн. үөһэ тахсан бардыбыт уонна Чурапчылаатыбыт.

Чурапчыга тиийэн баран, Чурапчы, Кыйы икки ардыларынан, оттон Дириҥ, Дьабыыла, Туора Күөл үрдүлэринэн тиийэн, Чурапчыны эргийэ коттүлэр. Итти тухары биирдии мүнүүтэ буола-буола ытыалыы кстилэр. Эмиэ 3 чаас аанньыта намтаан көрдүлэр. Ол кэнэ бириэмэ бүтэн төннөргө диэн буолла. Төннөн иһэн Табаҕа хоту өртүнэн Суола үрэҕи баппа ытыалаатылар. Дьокуускайга 5 чаас 15 мүн. түстүбүт. Уопсайа 5 чаастан ордук көттүбүт. Уэтыктара итти бириэмэҕэ эрэ тиийэр эбит.

Самолекка олорон В. В. Петров диэн былыт саастаабын быһыларын эпиэттээх научнай үлэһиттэй: «Ардах хайдах маннык оҥоһуллуой?»—диэн ыйыттым. Онно кини: «Ботуруовунан иодистай үрүт көмүс саастаабынан ытабыт, оччоҕо шашкоактовай буруо тахсар. Ол түмүгэр тоҥ былыттарга кристаллар үөскүүллэр уонна аллара диэки түһэллэр, ол түһэн самыыртан кубулуйаллар»,—диэн быһаарда. Оттон мин бэйэм илэ хараҕынан көрөн, ардах искусственнайдык оҥоһуллар эбит диэн түмүкпэ наллым.

Б. Г. Данелян 16 сыл устата маннык көтүүлэргэ сылдьыбыт, улахан опыттаах специалист. Салайааччы бэйэтин үлэһиттэрин чахчы үрдүк квалификациялаах, опыттаах үлэһиттэриэн аҕаар. Саха сиригэр-бу бастакы сырыылара. Итиннэ манна былыттар уулаахтар, үлэлээххэ сөптөөх эбит диэн сыаналыыллар. Баград Григорьевич маннааҕы сырыыларыттан биир түгэни кэпсээтэ. Дьокуускай авиапорудугар бэс ыйын 1 күнүгэр метеостанция даанайынан ардаҕа суох, самолет көтөр күнэ эбит, иннэ диэбиттэр. Дьэ, ол иһин кинилэр куорат тула көтөн, былыттары ытыалаан боруобалаабыттар. Онтулара куорат үрдүнэн сүрдээх дохсун ардах түспүт. Ону, кырдьык, биһиги, куорат олохтоохторо, билбиппит. Дьокуускай кордун авиатордара дьэ онно сэҥээрбиттэр, көтүүлэрэ атахтаммыт, оттон көтөөччүлэр хомойбуттара чахчы.

Бэс ыйын 6 күнүн кэннитэн илин энгэр улуустар олохтоохторун, салалталарын кытта кэпсэтэн, сүбэлэһэн баран, быйылгы сайыннары ыйдарга ардаҕы искусственнай ньыманан салгыы ыыппакка быһаардыбыт. Онон ардахтатар самолету үлэһиттэрин кытта Пенза куоракка аттаардыбыт. Кинилэр манган баран үлэлэрин түмүгүн оҥоруохтара, салгыы үлэбитин хайдах ыытарбытын быһаарыахтара. **Уопсайа 38 чаас 50 мүн. уһуннаах ардахтатар көтүүнү оҥордулар.**

МИЭСТЭҔЭ ТҮМҮКТЭРТЭН

Көтүү түмүгүнэн «Илин Энгэр» ЭСЭ дьаһалтатын баһылыга Г. М. Артемьевка көтүүнү салайбыт Б. Г. Данелян, «Циклон» Ан-26 самолет командира В. С. Дружинин уонна наука үлэһиттэрэ, республикатаабы гидромет специалистара, бачсэт үлэһиттэрэ кыттылаах пресс-конференция ыытылынна.

Конференцияҕа искусственнай ардаҕы түһэрии биһиэхэ ыыллыан сөбүн уонна Саха сиригэр усулуобуйатыгар аҕыс наадалааҕын туһунан балаҥаттаах. Биллэн турар, бу эксперимент экологиэнэ буорту гынна суоҕа дуо диэн ыйытылыар нүөдьүйтэлэстилэр. Маныаха Б. Г. Данелян уонна биология институттан Р. В. Десятких уоллаа ыытыарыылаах быһаарыыны биэрдилэр. Кырдьык, бу самолет үлэтэ экологическай экспертизаны бэрбит, араас регионнарга үлэлээбит уонна ханна да айылҕаҕа кэһиилэри таһаарбатах. Убаҕас азот, иодистай үрүт көмүс кыырпахтара салгыҥҥа нуормаҥы кэһиилэри оҥорбөттөр диэн биэрэстэллэр. Итиннэ искусственнай ардахтатыы тулалыыр эйгэҕэ, киһиэхэ-сүөһүгэ туох да куһаҕаны дьайбатын даҥаастааннар, бу дьыаланы салгыы сайыннарыы кэдьүүстээх буолсу диэн саанаҕа кэлэллэр.

Иккиһиэн, бу дьыаланы олоххо киллэрии оросуотун сабаҕалаһын буолла. Бастакы боруобалааһын буоларынан даҕаны, «Илин Энгэр» ЭСЭ 284 мөл. солк. толоотэ. Оттон ардахтатыы түмүгэр төбөлөөх тонна уу түспүтэ буолуой? Уу суоҕар итиччэ тиэрдиэ этэ. Ону саанаг!

Ыытылааһыны барыта 8 күн оҥордулар. Ыам ыйын 27, 30—31 уонна бэс ыйын 1—6 күннэригэр Итиннэ 230 былыыны оҥордулар. Ол түмүгэр **илин энгэр улуустарга 280 мөл. кубометр** уу түстэ диэн гидрометцентр көрдөрүүтүнэн аҕыс

(Бүтүүтүн 4 стр. көр).

УУ ПРОБЛЕМАТА—
ИСКУССТВЕННАЙ АРДАХТАТЫЫ

ИЛЭ КӨРҮҮГЭ

● Сонуннар

«ДОКА-ХЛЕБ». ОЛ ААТА, ТУГУЙ?

Кини телевидениеэн барыы да бэрт үгүстүк «Дока-хлеб» АО рекламнай биэрилэрин истибит буолуохтаахпыт. Ол эрээри бу ханнык-туох общество-тын билбэт эмиэ ааныйаҕа суоҕа чаччы.

Германия. Дойду соҕуруу өртүгэр Шварцвальд өйуурдарыгар миниьнгэс астаах каштаннар үүнэллэр. Кинилэр кестүүлэрэ маннык.

(ДПА—ССТА—РИТА—ССТА).

«Дока-хлеб» 1992 сыллаахха тэриллибит аһаҕас типтээх акционернай общество. «Дока» диэн былыргы өйдөбүлүнэн маастар диэн суоллаах. Ол аата, сахалыы толкуйдаатахха, саамай бастыҥ хаачыстыбалаах килиэп диэн буолар. Оҥу кинилэр хайдах ситиһэллэрий?

Асчыттар бик диэн элбэх минеральнай веществолардаах бородуукуйа хаачыстыбатын тупсарар аналлаах бороһуогу туһаналлар. Килиэп 3-4 күн Устата буорту буолбат, олус сымнаҕас.

Бу килиэби астыыр бэкэриэнэлэр бородуукуйа алта көрүнүгүн бэлэмнииллэр, бинир смена аҕа 1344 Устуука килиэби таһааралларр. Тиэстэ маһийэр агрегата икки тэтиммэх. Бастаан бурдук, дорооһа, туус, бик бороһуок саставлаах тиэстэни 6 мүн. Устата бытаан, оттон 3 мүн. устата түргэн тэтимнэ маһийэр. Онон 9 мүн. устатыгар бинир угуу тиэстэтэ бэлэм буолар. Бу общество Саха сиринээҕи дилериэн Степан Михайлович Иванов үлэлиир.

ЯПОНЕЦ КҮТҮӨППҮТ ХОМУСЧУТ

Дьокуускайга баар Хомус норуоттар икки ардыларынааҕы кинигэр Австрияттан, Швейцарияттан, Японияттан хомусна абылаппыттар ыалдьыттаан аастылар.

Планета араас муннуктарыгар хомус дьүһүлгэнигэр умсугуйбуттар аҕыйаҕа суохтар. Холобур, Австрияттан калбит Манфред Руссман коллэҕин бастакы күнүгэр сардаана сибэкиини хомуһунан хоһуйбута. Америкаҕа үөһэгги кэнн филиалын президениэн Фред Крейн, оттон Японияҕа Лео Тагадава үлэлиидэлэр.

Күтүөппүт Лео—фольклорист, музыкант, ангардас хомусна эрэ аналлаах сурунаал редактора, саха хомуһун үөрэтиннэн баһис сылын дьарыктанар.

Кэргэнэ Мутудайтан төрүттээх саха суруйааччыта, улууска народнай судьуйатан үлэлээбит Михаил Данилович Попов кыыһа Надежда Попова тылбаасчыт. Японияҕа саха тылын үөрэтэр.

НАУЧНАЙ ҮЛЭ СУРУЛЛАР

Бинир дойдулаахпыт аатырбыт артист П. М. Решетников кыыһа Анна Решетникова «Музыка якутского героического эпоса олонхо» диэн темаҕа кандидатскай үлэтин суруйа сылдьар. Клайпедаҕа, Пошнар-Олаҕа, Сеултэ, Будапешта буолбут конференцияларга ыытан лекциялары аахпыта, «Кыыс Дьоҕолийэ» диэн олонхо тахсыытыгар анаан музыковедческай киэриэ тылы суруйбута.

Хомуйан бэлэмнээтэ М. СИДОРОВА.

БИИР ОСКУОЛАҔА—40 СЫЛ

Учуутал, эн үлэҥ, бочуоттаах, ыарахан,
Үөрэммит ыччатыҥ махтала улахан!
Норуокка таптаммыт эн албан аатааххын,
Норуотуҥ эрэммит сылайбат уохтааххын.

Учуутал үлэтэ уустук, сүрдээх кичэллээх сыһыаны ирдиир, бу идэни талбыт эрэ киһи барыта кылайбат. Оттон учуутал бинир оскуолаҕа 40 сыл үлэлээн кэлбит буоллаҕына, ол бэйэтэ бу киһи туһунан элбэҕи этэр.

Мин бинир идэлээҕим—Алаҕар оскуолатын кырдьаҕас көлүөнэ учууталларыттан биирдэстэрэ Татьяна Николаевна Хомутова туһунан кэпсиэхпин баҕарабын. Кини үлэтин киниискэтигэр бинир эрэ бэлиитээйин баар, ол—1954 сыллаахха Алаҕар сэттэ кылаастаах оскуолатыгар үлэҕэ анамчытын туһунан районо бирикээһэ. Онтон ыла Татьяна Николаевна, ханна да хаалбарыйан көрбөккө, күн бүгүнүгэр диэри маанна үлэлиигэ сылдьар.

1952 сыллаахха учуутал буолар бигэ саанаалаах ныыс Чурапчы педучилищетын саар «туйгун» сыанаан бүтэрэр. Ол иһин училище кэнниэхэ үрдүк үөрэхха киирэргэ направление биэрэр. Ол эрээри адэр киһи, түргэнник үлэһит буола охсоору, икки сыллаах учууталлар институттарын нуучча тылыгар салаатыгар киирэр уонна ситиһиилээхтик бүтэрэр. Үөрэҕин бүтэрээри сырыттаҕына, институкка кинини биһиги оскуолабыт оччотооҕу завуһа Василий Сергеевич Лыткин көрсөн, нуучча тылын учууталынан үлэлии кэлэргэр ыҥырар.

1954 сыл. Балаҕан ыйыттан саҕаланар Татьяна Николаевна учуутал идэтигэр уһуйуллуута, сылайары аахсыбакка, сындалаҕаннаах, ыарахан, ол эрээри ол үлэттэн дуоһуйуулаах педагогическай суола.

Саҥа кэлбит нуучча тылын уонна литературатын учуутала үөрэнээччилэр чин билиилээх, нууччалыы үтүгэйдик аҕар, саҥарар уонна грамотнайдык суруйар буолуулларыгар бары күүһүн, сыратын биэрбитэ. 28 чааска учууталлыырын таһыынан пионерскай үлэни эмиэ сатабыллаахтык тэрийэн, оройуонга бастыҥ баһаатай буолбута. Москваҕа Ыччаттар уонна студеннар Бүүтүн аан дойдутааҕы VI фестивалларыгар кыттар чиэскэ тиксибитэ. Бу фестивальга кыттыы—олоҕун саамай долгутуулаах, умнуллубат түгэннэриттэн биирдэстэрэ.

Кини туһунан М. Колодезников «Элэр комсомолец» хаһыат 1957 сыл от ыйын 21 күнүнээҕи бүөмэригэр маннык суруйан турар: «Т. Н. Хомутова билигин оройуон бинир бастыҥ учуутала. Нуучча тылыгар үөрэнээччилэр үөрэҕи биилиэрин лаппа үрдэттэ. Кини салалтатынан пионерскай үлэ биллэрдик тубуста... Алаҕар сэттэ кылаастаах оскуолатын пионерскай дружината пионердар уонна үөрэнээччилэр оройуоннаҕы фестивалларыгар I миэстэни ылбыта».

27 сыл нуучча тылын уонна литературатын учуутальынан эйгилэ суох үлэлээн баран, 1981 с. пенсиҕа тахсыбыта. 50 саас диэн үлэ үөһүгэр сылдьар кэнниэхэ саас ортото эрэ буоллаҕа. Онон, тоһо да учууталлаан уурайдар. Татьяна Николаевна оскуолаттан арахсыбакка, библиотекаҕа быһыытынан араас дьаһаллары ыыппытынан барар. Эдэр эрдэҕиттэн оҕолор сыныйаллаһыарын тэрийэ үөрэнэн, оҕо интэриэһин ханнык баҕарар дьыалаҕа тардар ыахтаах буолаҕа, оскуола үөрэнээччилэрэ 100 сыыһыанан библиотека аҕаччыларынан буолбуттара. «Дорообо, кинигэ!», «Эн уонна эн формулиҥ», «С книгой по жизни», «Кинигэ эн олохтор», «Живи, книга», «Учебниктары кытта көрсүһүү» диэн, о.д.а. араас өрүттээх интэр хайысхалаах үлэлэр күүгүнгүттэн саҕалаан сыл устата ыытыллаллар. Итэ курдук үлэлиир сылларыгар кылаас салайааччыларыгар, биирдиилээн учууталларга көмөтө улахан этэ. Оҥу билигин махтанан ахталлар.

Онтон аны уһатыллыбыт күннээх группа интээччитинэн уонна начаалынай кылаастарга нуучча тылын учууталынан үлэлэһэр. Кыра кылаастарга оҕолор нуучча тылын түргэнник ылыналларыгыт, билэн, бу оҕолору кытта дириҥэтэн үөрэтиини саҕалаан, бэртээхэй нуучча тылын куруһуогун ыытар. Онно үөрэнээччилэр баҕа өттүлэриэн сылдьан, элбэҕи аҕан, истэн, билэн-көрөн, 4-с кылааска хоп курдук нууччалыы саҥарар, кэпсэтэр, хас эмэ уонунан хоһоонноох нойосуус билэр, үчүгэйдик аҕаар-суруйар буолан тахсыбыттара. Кэлин бу оҕолорго Татьяна Николаевна ингэрбит билиитэ дьоһуннук үөрэхтээлэригэр олук буолбута.

1987 сылтан улахан кылаастарга саха тылын уонна литературатын үөрэтэр. Үрдүк таһымнаах уруоктарын таһынан V кылааска «Мин тылым—мин баайым» диэн куруһуогу салайан ыытар. Манна эмиэ элбэх оҕо сабүлэн сылдьар. Сылынан буолбуттара: оҕолорго төрөөбүт тыл баайын, көрэтин арыйыы, кинигэхэ тапталы саҕыыта үлэлээһин, оҕолор торообут тылларынан саҥарыыларын сайыннарыы, дорообоннооҕутук аҕыыта үөрэтии, Куруһуок соругун ситиспитин биһиги Саха сирин телевидениетын кэнгүө көрбүппүт. Оҕолор оройуон оскуолаларыттан бастакынан телевидениеҕа интеллектуальнай боннууларга кыттыбыттара уонна ыытыбыттара. Онон кини дьарыктаабыт оҕолоро республикаҕа бэйэлэрин оскуолаларын, оройуоннарын аатталлар.

Оройуонтан суох сылдьыбыт эрэ киһи кэрэхсии көрөр идэҕэ туһаайыы кабинетын эмиэ оногоон турардаах. Ханнык баҕарар үлэҕэ Татьяна Николаевна «мин маны сатаабаппын», «мин маны кылайыам суоҕа» диэн кэтэмэҕэйдии барбакка, ылсан, үтүө суобастаахтык үлэлээбит эбит. Оскуолаҕа салайар үлэлэргэ үлэһит тиийбэтэҕинэ, учууталларттан аттаран туруораллар. Ол курдук, кини завуч да, интэр үлэни тэрийээччи да буолуталаабыта.

Национальнай оскуола концепциятын олоххо киллэрии саҕаланыаҕыттан Татьяна Николаевна саҥа предмети—төрүт культураны үөрэтэр. Онон бу предметкэ бинир бастакынан ылсыбыт учуутал буолар.

Аастыт үөрэх дьылыгар X кылааска журналистиканы кытта олохтоох сибэкиэхтэрин баҕарар оҕолору кытта үлэлэстэ. Оҕолор хайдах суруйарга үөрэнниллэр, студеннары кытта көрүстүлэр, хас да ыстатыйаны бэчээттэттилэр, конкурстарга кытын кылар. Улууска кэтэхтэн ыытыллыбыт «Маарыкчаан аҕыыларыгар» «Мин эбэм—киэн туттуум» диэн ыстатыйатынан кыттан Галя Говорова I миэстэҕэ таҕыста.

40 сыл—педагогическай үлэҕэ. Бу 40 сыл иһигэр төһөлөөх элбэх үөрүүлээх да, хоргутуулаах да түгэннэр бааллара буолуой. Төһөлөөх элбэх уруогу, кылаас чаастарын ыытан кэлбитэ буолуой. Төһөлөөх элбэх оҕону үөрэппитэ, үтүөҕэ-кэрэҕэ уһуйбута буолуой... Оҥу барытын хас биирдии үөрэппит оҕого уонна киниилэр төрөппүттэрэ өйдүү сырыттахтара. Үлэтин бэлэй опытын билиигги көлүөнэ учууталларга үөрүүнэн тиэрдэр. Мин бу оскуолаҕа үлэлэхпиттэн Татьяна Николаевнаттан наар өйдөбүлү-өйдөбүлү билэн кэллим. Хаһан даҕаны ыытыллар дьаһаллартан туора турбат, хата, маннык буоллаҕына ордук, маны эбэн биэриэхэ диэн миэхэ үтүө сүбэһит, бастыҥ көмөлөөччү, тирэх буолааччы. Онон кинээхэ махталым мунура суох. Өс хоһооно «Кырдьаҕаны хааһахха илдьэ сылдьан сүбэлэт» диэн этэрийин, оскуолаҕа кырдьаҕас учууталлар бааллара, кинилэр сүбэлэрэ-амалара, сыанабыллара эдэрдэргэ элбэҕи биэрэр.

Аны тустаах үлэтин таһынан бу 40 сылы мэлдьи общественнай үлэни бэйэтин санныгар сүгэн кэллэ. Ханнык үлэлэргэ сылдьыбытын киһи аҕан сиппэт: методическай холбоһук салайааччыта, наставник-учуутал, сельскэй Совет депутата, политин форматор, агитатор, нэһилиэк наставниктарын сэбиэтин, мандатнай комиссия, төрөппүт комитетын председателлэрэ... Төрөппүт комитетын председателинэн икки сыл үлэлээн, оскуола историятыгар «Үчүгэй» сыанабылы, биһиргэбили ылбыт бастакы учууталбыт.

Билигин бастаан выпустаабыт үөрэнээччиларэ бэйэлэрэ эбэ-эһэ буолан олороллор. Үс кылааны көрөн-харайан, интэн-үөрэтэн оскуоланы бүтэрэрдэ, Олортон учууталларын «туйаҕын хатаран», икки курдук учуутал да буолбуттар бааллар. Кини оҕолоро үрдүк, орто анал үөрэхтээх, дьон быһыытынан хайҕанар, үтүө суобастаах-майгылаах үлэһит бэртэрэ. Билигин даҕаны үөрэр да, хомойор да күннэригэр учууталларын өйдөбүлүгэр, алгыһыгар эрэнэллэр.

Итэ курдук айымныылаахтык, сылайары-элэйэри аахсыбакка, наар оҕолоругар туһалаах буоллун диэн уннуктаах үйүн сылларга үлэлээн-хамсаан кэллэ биһиги учууталбыт, учууталлар учууталлара, ийэлэрэ Т. Н. Хомутова. Учууталлар ийэлэрэ диэн мин алдас суруйбатым. Кэргэнэ, комолоһооччута, тирэҕэ Гаврил Гаврильевичтаан 3 оҕону төрөтөн, буойдаабан-иитэн улаатыннардылар, кинихара онордулар. Билигин икки кырдыаттара иккиэн ийэлэрин кытта тэҥнэ хардыылыыр опыттаах учууталлар, Полина Гаврильевна биһиги оскуолабыттар саха тылын, Валентина Гаврильевна геология физиканы үөрэтэллэр, эмиэ ийэлэрин курдук сүрдээх үлэһит, дьаныардаах, эйэҕэс-сайаҕас дьон. Төһө даҕаны учуутал киһи дьиэҕэ олорор бириэмэтэ кэмчи буоллар, ийэ оҕолоругар бэйэтин үлэтигэр сыһыаныыран, бэриниилээҥинэн үтүө холобур буолбута чаччы.

Мария ОКОНЕШНИКОВА,
Алаҕар оскуолатын завуһа.

ЭДЬИГЭЭНТЭН КЭЛБИТ СУРУК

Чурапчы колхозтара хоту көһөрүллүүлэрин историятын сиэрэн үөрэтии, чахчылары чуолкайдаабын — биһиги ытык иэспит. Дьэ маныаха Семен Петрович Афанасьев курдук көһөрүллүү иэдээнин бэйэлэриттэн көрсүбүт дьон нигэтэгин үөрэтэргэ дьулуһуулара олус туһалаах буолуон сөп.

Сурук автора Эдьигээнигэ олорор. Улаханнык ыарытыйдар да, быйыл кыһын иккиэ буолан Чурапчыга кэлэн барбыттара. Сыалын-соругун олохтоох телевидениебитиэн кэпсээбита. Миэхэ бу курдук суруйбута: «Дьокуускайга Афанасий Петрович Илларионовы ирдээн булан көрүстүм. Бу испиһэк ис хоһоонун бэрэбиэркэлээ диэн биэрбитин толордум. Ол испиһэгэ П. Флегонтов оногорбута. Уопсайынан, сөп. Ол тыынан бараан, кыра алдьастаабын архив үлэһитэ Апалонова Варвара Никоноровналыын көннөрөн ыыттым».

Ыстатыйа автора 1942 сыллаахха Эдьигээн Натаараатыгар көһөрүллэн киирэн өлбүт колхозтаахтар испиһэктэрин улууһун архыыбыттан булбутун ксерокопиялаан миэхэ ыытыта. Ону көһөрүллүү музейыгар тиксэриэхтээхпин. Маннан аллара Семен Петрович көһөрүллүү туһунан суругун билиһиннэрэбин.

Сэмэн ТУМАТ.

Иннибэр Эдьигээн улууһун архыыбын документтара сыталлар. Аһыахпын, көрүөхүн олустук дьулайабын да, олох тыыннаах туоһулара буолан хаалбыт саһарбыт документтара аҕаар, бар-дьоҥҥо сиһилии тиэрдэр — мин мүлчүрүйбөт иэһим.

Балаҕан ыйын 19—20 күннэригэр Чурапчы 11 колхоһун Хотугу Муустаах муора арыйар аныгар — Эдьигээн улууһугар илдьэн сүөкэбиттэрэ. Барыта 587 саһаайыстыбаҕа түмүллэн 1844 киһи (ол иһиттэн эр киһи — 546, дьахтара — 559, оҕото — 739) тиийбитэ. Киниэхтэн 1029 киһи үлэлээбэт, 296 киһи наадыйыт этиилэр. Кэлэччилэр 6 колхозтарын олохтоох колхозтарга сыһыарбыттара, 2 колхоһу Талахтаахха, 3 колхоһу Натаараҕа балаҕан ыйын 21 күнүгэр олохтообуттара.

Саһаайыстыбаннай испиһэк нөрдөрөрүнэн, Натаараҕа 413 киһилээх 137 саһаайыстыба кыһыл кумахха быраҕылыыта. Натаара балыгын заводун дирекцията бинир балаакканы, бинир тимир оһоҕу биэрбит. Маннык үс колхоз холбоһоннор «Хайахсыт» диэн бинир колхоз буолбуттар. Кыстык хаар кыыдаммыы турдаҕына, 27 балаҕаны туттубуттар. Үлэни кыайар-хотор эдэрдэр фронтка ыҥырыллыыттар. Онон кырдьаҕастар, обо, дьахтар, аҕыйах ахсаанныах сэриигэ барартан сыыйыллыыттар үлэ үөһүгэр түспүттэр.

Талахтаахха бинир итинник хартыына этэ. Икки колхоз холбоһон «Октябрь» диэн аатталаммыттар, аҥыс балаҕаны туттубуттар.

Председатель Алексеев П., Семен Сюльскай уоннА Павлов составаатаах комиссия тэриллибиттэр. Киниэлэр өлүү-сүтүү тахсыбытын, олох усулуобуйата ыарахаанын туһунан Саха АССР Совнаркомутар, партия обкомутар 17 ыйыстаах докладной суруйбуттар. Ону хайдах баарынан тиэрдэбин:

«Председателю Совнаркома Якутской АССР тов. Винокурову И. Е.

Секретарю Якутского обкома ВКП(б) тов. Маслеников Г. И.

Докладная записка

о состоянии колхозов переселенных из Чурапчинского района в Жиганский р.

Наблюдается высокая смертность колхозников-переселенцев, так, например, умерло за период с 1.10.42 г. по 1.09.43 г.:

а) колхоз «Хайахсыт» — 116 человек из 400 переселенцев;

б) колхоз «Октябрь» — 19 из 152;

в) колхоз им. Кирова — 70 из 248;

г) колхоз «Путь победы» — 47 из 277;

д) колхоз им. Чкалова — 45 из 187.

Врач Пинокотина (Хайахсыт) и фельдшер Охлопков указывают, что общее состояние здоровья колхозников-переселенцев слабое, истощены при хроническом заболевании легких, чрезвычайно плохие жилищно-бытовые условия (поспешно построенные бараки и землянки), изменение питания (отсутствие мясных и молочных продуктов) и методов и образа работ вызвали массовое заболевание цингой и воспалением легких. Вполне понятно, что переселение колхозников без подготовки условий для жизни вызвало массовое заболевание с большим смертным исходом».

Төһө да итинник ыар олохтоноолор, эрэй эҥэрдэнилэлэр, Чурапчы дьоно үлэһит быһыытынан сирдэрбэтэхтэрэ. Документтар көрдөрөллөрүнэн, Эдьигээннээҕи балык кооперативын бырабылыанньата «Хайахсыт» колхоз 5 бөлүчүүн хаҥчынан бириэмийэлээбита, 4 киһи «1941—1945 сс. Аҕа дойду сэриитин сылларыгар кылбизиннээх үлэтин иһин» медалынан наҕараадаламмыттара.

Ол кэмтэн 53 сыл аста. Суорума суолламмыт бинир дойдулаахтарбыт көрүэстэригэр «Чурапчы — Эдьигээн» паматынньык туруоруллубута. Кистэл буолбатах, аастыт сылларга сорох буукубаларын тоноон ылыы, алдьатыы түбэлтэлэрэ бааллара. Оттон бу аастыт сылга паматынньык таһыгар субуотуннук күүһүнэн мас олордуута саҕаламмыта, кумах кутуллан сиргэ дахсиламмита, үс эркиэ күрүөлэммита. Чурапчылар ону истиннэр, улуус дьаһалтатын баһылыгынан үлэлээбит Николай Романович Константиновка махтал-баһыыба ыыттылар.

Семен АФАНАСЬЕВ.

ИЛЭ КӨРҮҮГЭ

(Бүтүүтэ. Иннин 2 стр. көр).

таһаардылар. Былыкка искусственнай дьайыы түмүгэр үс гымыыт биирэ ардах буолан түстэ. Аҕыталаан көрүү интэриэһиргэтиз. **Ыам ыйын 27 күнүгэр** бастакы боруобалааһын Лоомтуку соҕуруу өртүнэн Тамма үрэххэ. Амма Алтанын соҕуруу өртүнэн өгөһүлүннэ. **Ыам ыйын 30 күнүгэр** Чурапчы Дириҥнэ хоту өртүнэн, Дьабыыла бөҕүөлэгин үрдүнэн Хаамыйа күөлүгэр диэри, Мэҥэ-Хаҥаласка Туора Күөл, Үрүҥ Хомустаах, Бэс Күөлүн үрдүлэриэн сыыттылар... **Бэс ыйын 2 күнүгэр** Майа — Хороогут иннэ ардыгар, Сарай Сайылыктан Күбэйи Күөлүгэр диэри, Кыйы соҕуруу өртүнэн, Харбаланан, Үрах Күөрэхэн, Толоон соҕуруу өртүнэн, Түргэн Күөлүнэн, Мотоойунан Холду үрэхха диэри хаалтылар. **Бэс ыйын 3 күнүгэр...** Чурапчыга Дириҥ бөҕүөлэгиттэн Толоон илин өртүгэр диэри, Амма бөҕүөлэгин хоту өртүгэр, Таатта Суола үрэх Байыыаайы үрдүгэр түһүүтүттэн Арангастаах сайылыгар диэри. **Бэс ыйын 4 күнүгэр** эмиэ Мэҥэ-Хаҥалаһынан, Чурапчынан, Аммаҕан көтүүлэри оногордулар.

Бэс ыйын 23 күнүгэр правительство Председателин солбуйааччы Е. А. Борисов салалтатынан «АКВА» АО салайааччылара, ученайдар, туһаннаах тэриллэлэр салайааччылара, журналистар кыттылаах искусственнай ардахтатыы туһунан сүбэ мунньах ыытылынна. Түмүгэр бу боппуруоһу өссө төгүл бэлэмнээн, ырытан правительство көрүүтүгэр киллэрэргэ «Илин Энэр» ЭСЭ уонна Хотугу сир физтех-проблемаларын институтун салалталара сорудахтаныылар. Мунньахха ученайдар, салайааччылар, бу үлэни салгыы ыытары наадалааҕынан аахтылар. Ол иһиттэр мунньахха кыттыбыт Чурапчы улууһуттан сылдьар үлэ ветерана, бу дьыаланы саҕаласпыт П. Т. Аржаков маннык үлэ наскиллээҕин туһунан санаатын этэ.

Ол эрэ буолбатах, бу күннэргэ илин энэр улуустартан былыгы искусственнайдык дьайан ардахтатыы туһунан элбэх сэҥээриилэр, ыйытыылар киирэллэр.

Н. СЕМЕНОВ,
«Илин Энэр» ЭСЭ кылаабынай специалиста.

НОРУОТ КҮҮҺҮНЭН ТУТУОХТАРА

ОРТО ХАЛЫМА. Манна 30 метр усталаах, 16 метр туоралаах спортивнай сааланы норуот күүһүнэн тутуу саҕаланна. Итэ тутууну көҥүлээччилэриэн улуус спортсменнара уонна дьаһалтата буоллулар. Тутууга аналлаах расчетнай счет аһылынна. Маннык ньымаҥан урут бэртээхэй спортивнай саала тутуллубута, хомойуох иһин, умайан хаалбыта. Билиҥҥи оҕо спортивнай оскуолатын дьиэтэ эмиэ маннык ньымаҥан тутуллубута. Куорат олохтоохторо саҥа спортивнай саала тутулларыгар саарбахтаабыттар, итэ мэктиэтиэн дьон-сэргэ тутууга көхтөөхтүк кыттыа буолар.

СИА.

БИБЛИОТЕКАҒА КИНИГЭ ХОМУЙДУЛАР

НЕРЮНГРИ. Чульман бөҕүөлэгэр библиотека умайбыта. Үгүс олохтоохтор аҥымал саҥаанан салайтаран бу алдьархайга көмөлөһөрө быһаарымыыттара. Бэйэлэрин дьиэлэриттэн библиотека быстах үлэлиир дьиэтигэр кинигэлэрин аҕалбыттара. Сорохтор сүүһүнэн тому биэрдилэр.

Лидия Обедина салайааччылаах библиотекардар дьоҕус коллективтара илиитин ыһыктынан кэбиспэтэ, ыраас дьаһалларынан үлэтин салгыы ыытта.

СИА.

МАХТАНАҒЫТ

Күнду оҕом, быраапыт, убайбыт, Мыҥдаҕаайы бөҕүөлэгин олохтообо ДИОДОРОВ Прокопий Егорович эдэр саастыгар Аллараа Бастээххэ күлүгэттэр илиилэриттэн олоҥ туораата. Ол ыарахан кэммитигэр сүбэ-ама, күүс-көмө, тирэх буолбут аймахтарбытыгар, таҥаарыстарбытыгар, чугас ыалларбытыгар. Болутур кэһилиэгин дьаһалтатын баһылыгар Михайлов Николай Григорьевичка, «Мыҥдаҕаайы» таҥаарыстыба профкомун председателигэр Попов Савелий Егоровичка, Майаттан биһиги кыһалҕабытын кыһалҕа оногостон аҕаллыбыт шофер Парфеновка дириҥ махталбытын тиэрдэбит.

Эйиэхэ барыгытыгар үйүн дьоллоох олоҕу, үлэҕитигэр ситиһиилэри баҕарабыт.

Ийэтэ, биирдэ тороотуттэрэ.

АТЫЫЛЫЫБЫТ

Чурапчытаабы «Агроснаб» АО байэтин ыскыладыттан:

Бортовой УАЗ-ык рессораларын.

Аккумулятордары: 6 МТС-9 (мотоцикл киэмэ), 6 СТ-55, 6 СТ-60, 6 СТ-75, 6 СТ-90, 6 СТ-190 ПМ.

Аккумуляторнай кислотаны.

Тракторлар, автомашиналар саппаас чаастарын.

Бинир ыйынан налар МТЗ-82 тракторларга сайаапка хомуйабыт.

Сыаналара рынок киэнинээҕэр чэпчэкилэр.

х х х

1993 с. оҥоһуллубут, үчүгэй туруктаах, 27 тыһ. км сүүрбүт ГАЗ-3307 бортовой автомашинаны. Сыаната — кэпсэтиннэн. 26-272 телефоҥка (Дириҥ) билсиҥ.

СҮТҮКТЭННИБИТ

Сырдык сур, икки саныгар дьаҕыллаах, түөрт саастаах, икки буутугар балымах соҕус ностүүлээх «ЛК» бэчээттээх, үйүн быа соҕуулаах ат суттэ. Ким көрбүт Чурапчы сэл. Северный уул. 16 №-гэр Монастырев Константин Ивановичка эбэтэр 21-093, 21-597 тел. биллэрэргитигэр көрдөһөбүн.

х х х

Местников Гаврил Кимович аатыгар Чурапчы улууһунааҕы ис дьыала отделынан 1994 с. бэриллибит V-СН сериялаах 581770 №-дээх паспорт уонна Төгүлүтээҕи 4 №-дээх профтехучилищеналан 1995 с. бэриллибит 488448 №-дээх «А», «С» категорияларын водительскай дастабырыанньа сүппүттэриэн дьиҥэ суохтарынан аҕыйаталлар.

КӨРСҮҺҮҮГЭ ЫҢЫРАБЫТ

Алаҕар кэһилиэгин Лампаарыкытыттан төрүттээхтэр Улуу Кыайыы 50 сылын бэлиэтээһинигэ тэрээһиннэхтик кэлэн кыттарыгытыгар ыҥырабыт. Мустуу — балаҕан ыйын 2 күнүгэр 11 часка Лампаарыкыта.

Комиссия.

Күнду ийэбит, эбобит, үлэ, тылы ветерана, интернат-оскуола олохтооҕо

ЗАХАРОВА Анастасия Ивановна

үйүн ыарахан ыарыытын өлбүтүн, дириҥнин курутуйан туран, аймахтарыгар, таҥаарыстарыгар, билэр дьоҥуттар иһитиннэрэбит.

Кыргыттара, күтүөттэрэ, сиэннэрэ.

Захарова Анастасия Ивановна өлбүтүнэн дириҥ кутурҕаннарын тиэрдэллэр:

— Кыргыттарыгар, күтүөттэригэр, сиэннэригэр аймахтара Ивановтар, Массиннар, Винокуровтар, Сивцевтэр, Макаровтар, таҥаарыстара Федоровтар.

— Кыыһыгар биирдэ үөрэммит дьүөгэлэригэр Баҥарина Саргылана Васильевнаҕа таҥаарыстара.

— Кыыһыгар Аммосова Евдокия Васильевнаҕа, күтүөтүгэр «Бэрэ» баанынай хаһаайыстыбатын чилиэннигэр Аммосов Семен Михайловичка Бэрэ олохтоохторо.

Редактор э. т. С. Р. ДАНИЛОВ.

НАШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а». ТЕЛЕФОНЫ: редактор — 21-332, отделы — 21-265, общий — 21-505.

Учредители (соучредители) газеты — Редакция, Администрация улуса, Национальная издательско-полиграфическая компания «Сахаполиграфиздат». Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам. Индекс газеты: 54907. Объем — 1 усл. п. лист. на 4-х страницах.

Зарегистрирована Саха (Якутской) региональной инспекцией по защите свободы печати и массовой информации.

ЗАКАЗ № 99. **Чурапчинская улусная типография Национальной издательско-полиграфической компании «Сахаполиграфиздат». с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а»** Подписано в печать 21.08. 17 ч. (гр. 18.00). Тираж — 3020.